

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТИМІЧНОГО ФРАЗЕОФОНДУ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Пропонується деталізований опис тимічної складової фразеологічних одиниць, котрі визначають асоціативно-образні зв'язки феномену тимічності з категоріями чуттєвого сприйняття в межах англомовної картини світу.

Ключові слова: концепт, тимічна лексика, фразеологізм, аксіологічність.

Предлагается детальное описание тимической составляющей фразеологических единиц, которые определяют ассоциативно-образные связи феномена тимичности с категориями чувственного восприятия в рамках англоязычной картины мира.

Ключевые слова: концепт, тимическая лексика, фразеологизм, аксиологичность.

The present article considers the detailed description of the so-called "thymic" component of the English fixed expressions, which determine associative interrelations between the thymic aspect of language personality and the categories of sense perception within the British cultural worldview.

Key words: concept, thymic lexical items, fixed expression, axiological principle.

Узагальненню та сортуванню людського досвіду, як усього сприйнятого людиною, сприяє орієнтуюча функція мови, виділена О.С. Кубряковою, згідно з якою сутність мови полягає у розумінні останньої як засобу доступу до свідомості [6, с. 43–44]. Даний постулат став важливим каталізом у виокремленні так званої тимічної категорії (від грец. *thymus* – такий, що стосується пристрасті, афективності), що слугує для того, щоб вичленити семантику, безпосередньо пов'язану зі сприйняттям людиною її власного тіла [4, с. 13].

Опис вербально зафіксованих симптоматичних реакцій та фізичних станів, які стійко асоціюються з перцептивними, когнітивними та емоційно-оцінними процесами, видається доволі актуальним, адже подібні вербальні фіксації постають „основою, на якій у наївній картині світу формуються уявлення про смислогенеруючі сутнісні характеристики перцептивних, когнітивних, емоційно-оцінних процесів” [5, с. 81–82]. Онтологізація тимічних імен, які позначають ментальні абстрактні сутності, що скеровують до невидимого внутрішнього світу, актуалізується фразеологічними засобами, які є своєрідною „нішею для кумуляції світобачення” [10, с. 215], а їхня тимічна складова ще не була предметом спеціальних досліджень.

Відповідно до вищевказаної загальнотеоретичної мети, дане дослідження укомплектується низкою таких завдань: систематизувати способи, якими сучасна англійська мова впроваджує смислові ефекти тимічності на образній та символічній основі; класифікувати тимічні фрази згідно зі стратегічною програмою адресанта; зафіксувати вияви мовної парадигматики на тимічно-маркованому фразеологічному рівні; запропонувати таксономію тимічних фразем відповідно до динаміки смислових доміант перцептивних, когнітивних та емоційно-оцінних процесів.

Як уже зазначалося, тимічна категорія дозволяє розглядати концепт *perception* як сукупність імплікатур гештальтів сприйняття людиною свого тіла. Останнє, в свою чергу, мобілізує розрізнені ролі суб'єкта [4, с. 328], а саме: чуття (*sense*) – стоїть біля витоків сенсорної інформації, яка є безпосереднім відбитком фрагментів світу, що сприймається органами відчуттів [7, с. 75]; почуття (*feeling*) – складний афективний стан, стабільний і тривалий, пов'язаний з уявленнями [14, с. 38]; емоцію (*emotion*) – афективну реакцію, здебільшого інтенсивну, що має моментальний характер [4, с. 102]. Крім цього, згідно з принципом парності тілесних та духовних систем, запропонованим Ю.Д. Апресяном, емоції відповідають фізіологічним реакціям. Лінгвістично такі кореляції унаочнюють глибинну схожість різномірних лексичних одиниць (*emotion, sense, feeling*), „створюючи додаткову основу для систематизації та уніфікації їхніх семантичних описів” [1, с. 365]. Отже, номінантами концепту *perception* та ядром відповідного йому поля постає тричленний синонімічний ряд, або, враховуючи те, що лексичні концепти у когнітивній семантиці є полісемними групами (кластерами) семантичних нюансів, що перетинаються [8, с. 114], – кластерний концепт SENSE : FEELING : EMOTION.

При поліаспектному підході до вивчення концептів розглядається функціонування їх базових та маргінальних складників на різних рівнях. Одним з пріоритетних визнається фразеоло-

гічний рівень мови, де у знаковій формі зберігаються ментефакти матеріальної та духовної культури людини та відображаються ціннісні орієнтації лінгвокультурної спільноти. Фразеологізми – це відтворювані одиниці з фіксованою формою, знаки, які за своєю структурою корелюють зі згорнутим текстом [13, с. 40–41]. Традиційно особлива увага при дослідженні фразеологічного фонду приділялася таким ключовим векторам: структурно-семантичному [12], стилістичному [2], емотивному [3]. Комплексне обґрунтування отримало також зіставлення фразеосистем і концептосфер [9], [11] та фреймовий підхід до інтерпретації фразем [13].

Згідно з частинимовною приналежністю головного слова фразеологізму, у фонді тимічних фразем представлені такі модулі: дієслівні (51 %): напр., *to feel the cold, feel your way, feel around/on/in etc. (for something), have the sense to do something, feel your age, sense danger/trouble, not feel yourself, to make (some) sense of something, have the sense to do something, sensitize somebody to something, feel sure/certain, get/become emotional*; субстантивні (44 %): напр., *sense organ, remote sensing, emotional intelligence, emotional cripple*; ад'єктивні та адвербіальні (5 %): напр., *sensitized to something, sensible of something, tired and emotional, sensible of something, sensitive to, feel-good (film/programme/music etc.)*.

На формування масиву тимічно-маркованих фразеологізмів суттєвий вплив мали прагматичні концепції мовлення, про що свідчить участь деяких фразем (*but not in the biblical sense, (that) Monday morning feeling*) у комунікативній кооперації з метою формування загального емоційного настрою. В залежності від інтенційно-стратегічної програми адресанта подібні фраземи характеризуються різним ступенем метафоричної активності: розмовно-жартівливим (напр., *feel like a million / feel like a million dollars, tired and emotional, have your sensible, etc. head on, emotional cripple*); персуазивно-заспокійливим (напр., *feel free, I know the feeling, I know (just/exactly) how you feel, the feeling is mutual, fellow feeling*); розмовно-зневажливим – втіленим у інвективах (напр., *knock (some) sense into somebody*). Має також місце шаблонізація як спосіб творення унормованих літературних мовних формул, напр., *be sensible of something*.

Окремий блок нетимічних сталих виразів містить базову тимічну лексему *sense*: *in every sense, in a sense, in no sense, in a (very) real sense* {різновиди можливих асертивів із домінантою „спосіб”}. У вищенаведених прикладах значення тимічної лексеми *sense* максимально звужене до побічного нетимічного аналогу *way* (пор.: сталий вираз *in a strict sense* зберігає концептуальну фіксацію тимічності {у конкретному сенсі}).

Метою наступних фразеологічних одиниць є кваліфікація дії з точки зору мовця, їхня експресивність пов'язана з нормативною картиною світу, зумовленою культурними категоріями соціуму: *feel your age, funny feeling, feel somebody up, feel up to, it makes sense (for somebody) to do something, sense of justice, there is no sense in (doing) something, offend/wound somebody's sensibilities, sensitive soul*.

Внутрішня форма фразеологізму – це асоціативно-образний мотивуючий комплекс, організатор мовного змісту [5, с. 71–93]. Відповідно, форматування інтеріоризованих емоціогенних маркерів досліджуваних фразем уможливило виділення трьох градуйованих тимічних зон, кожна з яких відображає аксіологічну модальність ідіоми. Спектр значень аксіологічної модальності варіює від позитивної (*sense of fun, sense of humour, to cause a sensation, feel-good film/programme/music etc., feel-good factor*) до негативної (*feel a death/a loss etc., offend/wound somebody's sensibilities, bad feeling, emotional blackmail*). На перетині цих модальних рамок тлумачення функціонує компромісний аксіологічний варіант: *sense of proportion, with feeling, feel the need to do something, with a sense of something*, тобто базові тимічні лексеми-конституенти ідіом можуть змінювати аксіологічну амплітуду в залежності від заданої суб'єктом спілкування оцінки висловлювання.

Виявами мовної парадигматики на фразеологічному рівні є синонімія та антонімія. Семантична тотожність фразеологічних зворотів із тимічною компонентою спостерігається на тлі структурної непропорційності фразем: *by feel – feel around/on/in etc. (for something); fellow feeling – I know (just/exactly) how you feel – a feeling for something; feel your way – a sneaking feeling*. У даних прикладах варіює лексико-граматична повнота складу фразем. Паралельно, за умови тотожності значень, може варіювати один зі складників звороту: *nasty feeling – bad feeling – sinking feeling* (адвербіальний складник); *feel somebody out – put out feelers* (чергування дієслівного і субстантивного складників).

Антонімія сприяє стабілізації вихідного варіанту фраземи, напр., *to regain one's senses* {отямитися у значенні „опритомніти”} – *to come to your senses, to bring sb. to his senses* {отямитися у значенні „бути при повному розумі”} – *to be out of your senses/take leave of your senses* {отямитися у значенні „збожеволіти”}; та вивільняє знакові ресурси для комплементарних (*feeling against – feeling in favour of*); контрарних (*feel like a million dollars – feel low*); векторних (*emotional cripple – get/become emotional*) відношень протилежності.

Спираючись на діяльнішу теорію концептуальної метафори [16], у масиві тимічних фразеологізмів простежуємо такі реінтерпретаційні модулі: 1) сенсорний (напр., у *feel your ears burning, feel the pinch* зіставлення паралельних механізмів фізичного чуття і знання ініціює трансформацію нульового ступеня вітальності *to feel* у факт усвідомлення конкретної прикмети / конкретної життєвої ситуації безгрошів'я); 2) орієнтаційний (напр., *put out feelers, feel out of place*, де чуття постає сенсифікуючим посередником між внутрішнім „екраном” буття людини та зовнішнім простором, уможливаючи визначення збігу / розбіжностей суб'єкту сприйняття з об'єктом(-ами) сприйняття); 3) онтологічний (напр., антонімічна опозиція *gut feeling* та *be a victory for common sense* ґрунтується на генералізованих, афективно маркованих емпіричних судженнях; критичною складовою постає *здоровий глузд* як закономірність організації інтуїтивних / раціонально-логічних припущень).

Джерелом метафоризації тимічно-маркованого фразеокорпусу виступає інтеграція оказіональних та онтологічних ментальних просторів. Наприклад, ідіома *to feel one's oats* {відчувати емоційне піднесення} має семну динаміку: модус композиції (первинна логіка, доступна органам чуття *to feel*), модус суплементатії (орнаментальна функція злакових *oats*), модус деталізації (інтенсифікація значень сем *to feel* і *oats* сприяє увиразнюванню фразеологізму загалом).

Аналіз тимічно-маркованих фразеологічних одиниць уможливує систематизацію універсальних та культурноспецифічних образних характеристик кластерного концепту SENSE : FEELING : EMOTION. Зокрема, незважаючи на елементарність структур значення, базовим та маргінальним тимічним фраземам притаманний повний спектр когнітивно-семантичних параметрів: синонімія, антонімія. Перспективним видається доповнення даної розвідки дослідженням тимічно-маркованих пареміологем як мікротекстів – експонентів культурного знання, специфікаторів аксіологічної складової сучасної англійської мови.

Список літератури

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография : Избранные труды / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа „Языки русской культуры”, 1995. – Т. II. – 767 с. – (Серия „Язык. Семиотика. Культура”).
2. Береговская Э. М. Фразеологизмы аргю как специфический взгляд на мир / Э. М. Береговская // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 108–113.
3. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / М. В. Гамзюк. – К., 2001. – 31 с.
4. Греймас А. Ж. Семиотика страстей. От состояния вещей к состоянию души / А. Ж. Греймас, Ж. Фонтаньей ; пер. с фр. ; предисл. К. Зильберберга. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 336 с.
5. Добровольский Д. О. Образная составляющая в семантике идиом / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1996. – № 1. – С. 71–93.
6. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка / Е. С. Кубрякова // Международный конгресс по когнитивной лингвистике : сб. мат-лов / отв. ред. Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Р. Г. Державина, 2008. – С. 43–47.
7. Моисеева С. А. Семантическое поле глаголов восприятия в западно-романских языках : монография / С. А. Моисеева. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2005. – 248 с.
8. Полужин М. М. Функциональный і когнітивний аспекти англійського словотворення : монографія / М. М. Полужин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 237 с.
9. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психоконгнітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
10. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа „Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.
11. Филипенко Т. В. Внутренняя форма идиом в когнитивной перспективе / Т. В. Филипенко // Вестник МГУ. Сер. 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2001. – № 4. – С. 82–96.
12. Школяренко В. І. Розвиток багатозначності фразеологічних одиниць (на матеріалі фразеосемантичного поля „розумова діяльність”) / В. І. Школяренко // Вісник ЗДУ. Філологічні науки. – 2001. – № 4. – С. 166–169.

13. Cowie A. P. Semantic Frame Theory and the Analysis of Phraseology / A. P. Cowie // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 1998. – № 1. – С. 40–50.
14. Damasio A. The Feeling of What Happens. Body and Emotion in the Making of Consciousness / Antonio Damasio. – New York : Harcourt Brace & Co, 1999. – 386 p.
15. Dictionary of English Phrasal Verbs [Electronic resource]: фонд сучасних англійських фразеологізмів. – Access mode : <http://www.usingenglish.com/reference/phrasal-verbs/>.
16. Lakoff G. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – New York : Basic Books 1999. – 640 p.

I.О. Захарчук (Чернівці)

NOT-ДИСТРИБУЦІЯ В ДИСКУРСІ ДЖЕФРІ ЧОСЕРА

Розглядаються дистрибутивні характеристики оператора NOT у середньоанглійському тексті та його статус у парадигмі засобів вираження заперечення. Парадигматичний аналіз заперечних конструкцій дозволив виокремити функціональні особливості NOT, притаманні дискурсу Дж. Чосера.

Ключові слова: *категорія заперечення, дистрибуція, функціонально-семантичне поле, модель, дискурс, оператор, парадигма.*

Рассматриваются дистрибутивные характеристики оператора NOT в среднеанглийском тексте и его статус в парадигме средств выражения отрицания. Парадигматический анализ отрицательных конструкций позволил выделить функциональные особенности NOT, присущие дискурсу Дж. Чосера.

Ключевые слова: *категория отрицания, дистрибуция, функционально-семантическое поле, модель, дискурс, оператор, парадигма.*

The present paper reveals the distributional features of NOT in the Middle English text and its status in the ME paradigm of negation. The paradigmatic analysis of negative constructions differentiated functional peculiarities of NOT, characteristics Geoffrey Chaucer's discourse.

Key words: *category of negation, distribution, functional semantic field, model, discourse, operator, paradigm.*

Категорія заперечення, засоби її вираження та функції у трьох періодах англійської мови постійно викликають інтерес вітчизняних та зарубіжних науковців. Заперечення у середньоанглійській мові було об'єктом вивчення С. Леонтьєвої (1974), О. Бахарєва (1980), Т. Комової (1985), Л. Кедова (1988), О. Падучевої (1990), В. Михайленка (1997, 1999, 2000, 2003), Г. Тотті (1999), О. Фішер (2000), Г. Мезон (2004) та ін.

Усі попередні дослідження свідчать про те, що заперечення у середньоанглійській мові потребує інтегрального опису, що викликало низку питань, які вимагають пояснення, а саме: вивчення сполучуваності та встановлення типології оператора NOT, вирізнення кількісних та якісних характеристик, визначення статусу NOT у системі засобів вираження.

Мета даної праці – вирізнення типів сполучуваності оператора NOT як основного засобу заперечення у системі середньоанглійської мови та у дискурсі Дж. Чосера для встановлення місця NOT у функціонально- семантичному полі заперечення. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

1) змодельовати лексико-граматичну парадигму заперечення у середньоанглійській мові;

2) виокремити моделі лексико-граматичної та лексико-семантичної сполучуваності NOT на рівні частини мови, окремої лексеми та семантичного поля.

Об'єктом дослідження слугувала середньоанглійська заперечна частка NOT, представлена загальною кількістю 1 184 слововживань.

Матеріал дослідження становить пам'ятка середньоанглійської літератури „Кентерберійські оповідання” Джефрі Чосера (1378) загальним обсягом – 191 772 словоформи.

Середньоанглійська парадигма заперечення включає одиниці різних рівнів: морфологічного – заперечні афікси (*c-a. un-, in- (il-, ir-, im-), a-, dis-, mis-, re-, de-, counter- (contr-), anti-, pseudo-, -false, mal-, -non, -less*); лексико-граматичного – заперечні частки (*c-a. not, nat, no, ne*), заперечні займенники (*c-a. nothyng, noon, none*), заперечні прислівники (*c-a. never, nevere,*